

Latvijas Republikas tiesībsargs

Baznīcas iela 25, Rīga, LV-1010, tālr.: 67686768, e-pasts: tiesibsargs@tiesibsargs.lv, www.tiesibsargs.lv

ATZINUMS
pārbaudes lietā Nr. 2022-16-8I
Rīgā

29.07.2022.

Nr. 6-6/26

Tieslietu ministrijai
pasts@tm.gov.lv

*Par pilngadīgas personas un 18 gadu vecumu
sasniegušas personas izpratni tiesību aktos*

[1] Tiesībsargs, izskatījis par pilngadīgu izsludinātas privātpersonas 2022. gada 22. marta iesniegumu, ierosināja pārbaudes lietu par iespējamiem trūkumiem normatīvajā regulējumā, kurā jēdzieni “pilngadība” un “18 gadu vecuma sasniegšana” tiek lietoti nekonsekventi.

Pārbaudes lietas mērķis ir noskaidrot, kādos gadījumos tiesību normās ir noteikts vecuma cenzs, bet kādos – pilngadības kritērijs, kā arī pārliecināties, vai visos gadījumos šie kritēriji tiek lietoti atbilstoši normas mērķim.

[2] Civillikuma 219. pants nosaka, ka nepilngadība personām turpinās tik ilgi, kamēr tās sasniedz astoņpadsmit gadu vecumu.

Atbilstoši 220. pantam izņēmuma gadījumos un sevišķi svarīgu iemeslu dēļ, kad nepilngadīgā aizbildņi un tuvākie radnieki apliecina, ka viņš uzvedas nevainojami un spēj patstāvīgi aizsargāt un aizstāvēt savas tiesības un izpildīt savus pienākumus, nepilngadīgo var izsludināt par pilngadīgu arī pirms astoņpadsmit gadu vecuma sasniegšanas, bet ne agrāk, kamēr viņš sasniedzis pilnus sešpadsmit gadus.

No iepriekš minētām tiesību normām izriet, ka pilngadīgas personas jēdziens ir nošķirams no 18 gadu vecumu sasniegušas personas jēdziena, un tie nevar būt savstarpēji aizstājami. Proti, arī 16 un 17 gadus veca persona var būt pilngadīga, turpretim ar norādi par 18 gadu vecuma sasniegšanu jāsaprot vecuma kritērijs, kuram 16 un 17 gadu vecas personas neatbilst.

Savukārt saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 3. panta pirmo daļu bērns ir persona, kas nav sasniegusi 18 gadu vecumu, izņemot tās personas, kuras saskaņā ar likumu izsludinātas par pilngadīgām vai stājušās laulībā pirms 18 gadu vecuma

sasniegšanas. No minētā secināms, ka “bērns” faktiski nozīmē “nepilngadīgu personu” un abi šie jēdzieni ir savstarpēji aizstājami.

[3] Pilngadības sliekšnis ir atkarīgs no katras valsts izšķiršanās jautājumā, kādā vecumā vai iestājoties kādiem apstākļiem persona var tikt uzskatīta par spējīgu pilnībā kontrolēt savu rīcību un atbildēt par pieņemtajiem lēmumiem.¹

Visbiežāk sastopamais pilngadības sliekšnis ir 18 gadi, taču tas var būt arī cits līdzīgs vecums (19, 20, 21 gads).² Tiek prezumēts, ka šajā vecumā cilvēks ir nobriedis patstāvīgai dzīvei – spēj regulēt savu uzvedību un apmierināt savas ikdienas vajadzības. Briedumu identificē arī pēc tādām pazīmēm kā fizioloģiskais briedums, dzimumgatavība, noteikts intelektuālās attīstības līmenis, morāli psiholoģiskais briedums, sociālais briedums un materiālā patstāvība. Vairums no šīm pazīmēm ir tieši atkarīgas no cilvēka smadzeņu attīstības, lai īstenotu noteiktas funkcijas – lēmumu pieņemšanu, riska novērtēšanu un emocionālo regulēšanu.³

Tomēr tiesiskais regulējums ļauj izņēmuma kārtā atkāpties no prezumētā brieduma sasniegšanas vecuma un izsludināt pilngadību agrāk. Tādā gadījumā atbilstoši Civillikuma 220. pantam ir jāveic individuālo personas spēju aizstāvēt savas tiesības un pildīt pienākumus izvērtējums, proti, tiesai ir jāpārlicinās par to, ka persona ir pietiekami nobriedusi, lai tai piešķirtu rīcībspēju. Turklāt jākonstatē arī svarīgs iemesls, kura dēļ pilngadība būtu izsludināma. Tiesu prakse un publiski pieejamā informācija liecina, ka par tādu iemeslu var būt, piemēram, grūtības nodrošināt jaunietim aprūpētāju,⁴ vai uzņēmējdarbības uzsākšana⁵.

Savukārt atbilstoši Civillikuma 221. panta otrajai daļai pilngadību var arī iegūt, stājoties laulībā pirms astoņpadsmit gadu vecuma.

Valsts statistikas pārskatā par bāriņtiesu darbu 2021. gadā redzams, ka bāriņtiesas ik gadu pieņem lēmumus par pilngadības piešķiršanu pirms 18 gadu vecuma sasniegšanas: 2021. gadā tie bija 3 lēmumi, 2020. gadā – 1 lēmums, 2019. gadā – 2 lēmumi, 2018. gadā – 2 lēmumi.⁶ Savukārt saskaņā ar Centrālās statistikas pārvaldes datiem 2021. gadā laulībās stājušās 17 16–17 gadus vecas personas, 2020. gadā – 21 persona, 2019. gadā – 17 personas, bet 2018. gadā – 24 personas.⁷ Tādējādi pēdējos četros gados vidēji teju 22 (21,75) personas kļūst pilngadīgas pirms 18 gadu vecuma sasniegšanas, ko var uzskatīt par pietiekami nozīmīgu rādītāju.

¹ Cornell Law School. Legal Information Institute's legal encyclopedia. "Legal age". Pieejams: https://www.law.cornell.edu/wex/legal_age

² Skat. OECD Family database. Legal age thresholds regarding the transition from child- to adulthood. 08.12.2016. Pieejams: https://www.oecd.org/els/family/PF_1_8_Age_threshold_Childhood_to_Adulthood.pdf

³ Sal. skat. Ivanovska I, Zariņa L. Pieaugušo briedums, vajadzības, sociālo lomu apguve, 12. lpp. Pieejams: https://epale.ec.europa.eu/sites/default/files/i_ivanova_pieauguso_briedums.pdf; Ryan, Clare, The Law of Emerging Adults (February 18, 2019). 97 Wash. U. L. Rev. 1131 (2020), 1140. lpp. Pieejams: <https://ssrn.com/abstract=3336932>.

⁴ Saldus rajona tiesas 2013. gada 24. oktobra lēmums lietā Nr. C34058413.

⁵ LNT ziņu 2019. gada 20. janvāra sižets. Pieejams: <https://zinass.lv/latvija/jaunietis-iegust-pilngadibu-nesasniedzot-18-gadu-vecumu/>

⁶ Pieejams: <https://www.bti.gov.lv/lv/jaunums/valsts-statistikas-parskatu-par-barintiesu-darbu-2021-gada-analize>

⁷ Pieejams: https://data.stat.gov.lv/pxweb/lv/OSP_PUB/START_POP_IL_ILV/ILV040/

Ņemot vērā priekšnoteikumus pilngadības izsludināšanai un iegūšanai, jāsecina, ka 16 un 17 gadus veci jaunieši, kas izsludināti par pilngadīgiem, nav vienlīdzīgā situācijā kā pilngadīgie pēc 18 gadu vecuma sasniegšanas. Kaut gan viņi spēj ikdienā nodrošināt savas intereses, pildīt pienākumus, tomēr visas brieduma pazīmes šajā vecumā nav pietiekami attīstījušās, piemēram, nav šaubu, ka jaunieša fizioloģiskā un morāli psiholoģiskā nobriešana vēl turpinās. Par to liecina gan nacionālā līmeņa nostādnes, kas vērstas uz jaunatnes veselīgas attīstības un labklājības nodrošināšanu⁸, gan starptautiska mēroga pētījumi par jauniešu veselību un drošību, tostarp, piemēram, statistika par jauniešu (10–19 gadi) mirstību ceļu satiksmes negadījumos, mentālās veselības problēmām, apreibinošu vielu lietošanu utt.⁹ Tādējādi jauniešu (un sabiedrības kopumā) labāko interešu nodrošināšanas nolūkos atsevišķās jomās ir lietderīgi noteikt vecuma, nevis pilngadības, kritēriju.

Minētais attiecas arī uz citiem vecuma cenziem, kas noteikti tiesību aktos, jo visos gadījumos tie ir saistīti ar nepieciešamās brieduma pakāpes sasniegšanu, lai atbilstoši regulētajai jomai noteiktu personas atbildību un pienākumus vai piešķirtu tiesības. Piemēram, likumā “Par tiesu varu” ir noteikts vecuma sliekšnis gan kļūšanai par tiesnesi (30 gadi)¹⁰, gan kļūšanai par Augstākās tiesas tiesnesi (40 gadi)¹¹. Šāda prasība ir pamatota ar nepieciešamību tiesnesim iegūt ne vien juridisku pieredzi, bet arī uzkrāt bagātu dzīves pieredzi, kas nodrošinātu demokrātiskai un tiesiskai valstij atbilstošu tiesas spriešanu.¹²

Tāpat vecuma sliekšņi ir noteikti arī nepilngadīgām personām. Spilgtākais piemērs šajā sakarā ir kriminālatbildības un administratīvās atbildības vecums – saskaņā ar Krimināllikuma 11. pantu pie kriminālatbildības saucama fiziskā persona, kas līdz noziedzīga nodarījuma izdarīšanas dienai sasniegusi četrpadsmit gadu vecumu. Līdzīgs regulējums ir arī attiecībā uz administratīvās atbildības vecumu (Administratīvās atbildības likuma 6. panta pirmā daļa). Kriminālās un administratīvās atbildības vecums ir noteikts, balstoties uz izpratni par bērna emocionālā, garīgā un intelektuālā brieduma pakāpes sasniegšanu, proti, vai bērns viņa attīstības īpatnību dēļ ir spējīgs atbildēt par savu uzvedību, kas ir pretrunā sabiedrībā pieņemtajām normām.¹³

Līdz ar to tiesībsargs atzīst, ka ir pamatoti noteikt 18 gadu vecuma sliekšni kā kritēriju tiesību un pienākumu noteikšanai dažādās jomās, kas it sevišķi skar pašas personas vai apkārtējo veselību, dzīvību vai nozīmīgas sabiedrības intereses, kuras varētu nelabvēlīgi ietekmēt personas nepietiekamā brieduma pakāpe. Savukārt kritērijs

⁸ Skat. Ministru kabineta 2022. gada 26. maija rīkojumu Nr. 359 “Sabiedrības veselības pamatnostādnes 2021.–2027. gadam” un tajā ietvertās atsauces uz bērnu un jauniešu veselības aizsardzību, kā arī uz bērnu, jauniešu un ģimenes politikas pamatnostādnēm.

⁹ World Health Organization “Adolescent and young adult health”, 18 January 2021. Pieejams: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/adolescents-health-risks-and-solutions>

¹⁰ Likuma “Par tiesu varu” 51. panta pirmās daļas 5. punkts.

¹¹ Likuma “Par tiesu varu” 54. panta ceturtdaļa.

¹² Likumprojekts „Grozījumi likumā “Par tiesu varu””, trešā lasījuma stenogramma. Pieejams:

<https://titania.saeima.lv/LIVS/SaeimaLIVS.nsf/0/35C087D1F16D3DFEC225773B0045A3F4?OpenDocument>

¹³ ANO Pusaudžu tieslietu administrēšanas Minimālā Standarta noteikumu (Pekinas noteikumi) (pieņemti 1985. gada 29. novembrī) 4. punkts. Pieejams:

<https://www.tiesibsargs.lv/uploads/media/default/0001/01/1ee82e21799dd96f56c769370909e4d568618f6f.pdf>

“pilngadība” ir attiecināms uz gadījumiem, kur pamatā ir jautājums par personas rīcībspēju.

[4] Vairumā gadījumu tiesību normas piemērošanas problēmas, ja tajā kā kritērijs ir minēta pilngadība, nepastāv, jo ikdienā visbiežāk cilvēkiem nākas saskarties ar situācijām, kur nozīme ir rīcībspējas esībai.

Tas attiecas, piemēram, uz darījumu taisīšanu¹⁴, juridisku personu vadīšanu¹⁵, pārvaldīšanu¹⁶, uzņēmumu dibināšanu¹⁷, kļūšanu par jaunsargu¹⁸, atļaujas došanu savu audu izmantošanai pēc nāves¹⁹ u.c.

[5] Vērtējot priekšnoteikuma “18 gadi” lietojumu tiesību aktos, konstatējams, ka šāds vecuma sliekšnis visbiežāk tiek noteikts, regulējot situācijas, kuras ir cieši saistītas ar personas fizisko veselību un nepieciešamību noteikt drošības pasākumus.

Saistībā ar atrašanos nedrošā vidē un pakļaušanu lielai fiziskai slodzei ir noteikts 18 gadu vecuma cenzs, piemēram, Darba aizsardzības likuma 22. pantā (personu, kas nav sasniegušas 18 gadu vecumu, tiesības uz darba devēja noteiktiem papildu atvieglojumiem kā īpaši aizsargājamai grupai), Jūras kodeksa 284. panta otrajā un trešajā daļā (jūrniekus līdz 18 gadu vecumam aizliegts nodarbināt nakts laikā un darbos, kas var apdraudēt viņu veselību vai drošību), Militārā dienesta likuma 18. panta pirmajā daļā un 19. panta pirmajā daļā (Militārajās izglītības iestādēs un Nacionālo bruņoto spēku vienībās, kuras īsteno pieaugušo izglītības programmas, kā arī profesionālajā dienestā, uzņem Latvijas pilsoņus, kas ir sasnieguši 18 gadu vecumu), Apsardzes darbības likuma 15. panta 9. punktā (apsardzes sertifikātu aizliegts izsniegt personai, kura nav sasniegusi 18 gadu vecumu), Latvijas Republikas Zemessardzes likuma 14. panta pirmajā daļā (zemessardzē uzņem pilsoņus vecumā no 18 gadiem).

Vecuma ierobežojumi bieži tiek noteikti, regulējot personas tiesības paaugstinātas bīstamības avota izmantošanā. Tāds ir Autopārvadājumu likuma 6.¹ panta 2.¹ daļā noteiktais 18 gadu vecums, no kura izsniedz C vai CE kategorijas transportlīdzekļu vadītāja apliecību ar ierakstu “95. kods”, kas nepārprotami norāda uz vecuma cenza lietojumu, nevis pilngadību, jo likums nosaka arī citus vecuma ierobežojumus transportlīdzekļa vadītāja apliecību saņemšanai citās kategorijās²⁰. No Eiropas Parlamenta un Padomes 2018. gada 18. aprīļa direktīvas (ES) 2018/645²¹, saskaņā ar kuru šie vecuma sliekšņi noteikti, preambulas izriet, ka transportlīdzekļu vadītāju minimālā vecuma noteikšana ir

¹⁴ Civillikuma 1405. pants.

¹⁵ Biedrību un nodibinājumu likuma 42. panta trešā daļa; Komerclikuma 221. panta trešā daļa, 295. panta pirmā daļa.

¹⁶ Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likuma 1. panta 5. punkts.

¹⁷ Kredītiestāžu likuma 16. panta pirmā daļa; likuma “Par individuālo (ģimenes) uzņēmumu un zemnieka vai zvejnieka saimniecību” 7. panta pirmā daļa.

¹⁸ Valsts aizsardzības mācības un Jaunsardzes likuma 16. panta trešā daļa.

¹⁹ Likuma “Par miruša cilvēka ķermeņa aizsardzību un cilvēka audu un orgānu izmantošanu medicīnā” 2. panta otrā daļa.

²⁰ Autopārvadājumu likuma 30.¹ panta 2.¹ un 2.² daļa.

²¹ Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva (ES) 2018/645 (2018. gada 18. aprīlis), ar ko groza Direktīvu 2003/59/EK par dažu kravu vai pasažieru pārvadāšanai paredzētu autotransporta līdzekļu vadītāju sākotnējās kvalifikācijas iegūšanu un periodisku apmācību un Direktīvu 2006/126/EK par vadītāju apliecībām.

viens no satiksmes drošības uzlabošanas pasākumiem. Nepārprotams vecuma ierobežojums, atsaucoties uz 18 gadu vecumu, ir lietots arī Ceļu satiksmes likumā dažādu kategoriju vadītāja apliecības iegūšanai. Vecuma sliekšņu noteikšana transportlīdzekļu vadītājiem pamatojas uz pārliecību par personas briedumu, spēju vadīt transportlīdzekli un pietiekamu izpratni par satiksmes drošību katrā konkrētā vecumosmā.

No personas vecuma ir atkarīga arī tiesību kļūt par donoru piešķiršana. Par asins un asins komponentu donoru var kļūt 17 gadu vecumā, ja persona ir pilngadīga, vai arī, ja ir vecāku vai likumīga aizbildņa rakstiska piekrišana.²² Savukārt kļūšana par dzimumšūnu donoru ir iespējama tikai no 18 gadu vecuma.²³

Sevišķa joma, kurā tiesību īstenošana ir atkarīga no personas vecuma, ir vēlēšanu tiesības. Satversmes 8. pants noteic, ka tiesības vēlēties ir pilntiesīgiem Latvijas pilsoņiem, kuri vēlēšanu dienā ir sasnieguši astoņpadsmit gadu vecumu.

To, ka normā ir noteikts vecuma cenzs, nevis pilngadības, apstiprina normas ģenēze. Satversmes pamata redakcijas 8. pants noteica: “Vēlēšanu tiesības ir abu dzimumu pilntiesīgiem Latvijas pilsoņiem, kuri vēlēšanu pirmajā dienā ir vecāki par 21 gadu.” Satversmes sapulces vēlēšanu likuma, ko varētu uzskatīt par normas priekšteci, izstrādes laikā notikušas lielas diskusijas saistībā ar vēlēšanu vecuma cenzu, apspriežot vairākus variantus – 20, 21 un 25 gadus. Lai arī par labu 21 gada vecumam cita starpā izskanējis arguments par pilngadības vecumu (kas tobrīd bija 21 gads), tas tomēr nebija izšķirošais iemesls šī vecuma noteikšanai, jo Latvijas Tautas padomes locekļi vecumu saistījuši gan ar karadienesta vecumu, gan ar to, ka politiskajai darbībai ir vajadzīga zināma politiskā gatavība kas nāk tikai ar zināmiem gadiem.²⁴ Arī turpmāk Satversmes izstrādes gaitā tikuši ņemti vērā tādi apsvērumi kā cilvēku nobriešana, dzīves ilgums, pilngadības vecums, potenciālais vēlētajū skaits, uzkrātā dzīves pieredze.²⁵ Savukārt pēc Latvijas valstiskās neatkarības atjaunošanas Satversmes 8. pants tika grozīts, pazeminot vecuma cenzu līdz 18 gadiem. No normas sagatavošanas materiāliem izriet, ka šādu iznākumu ietekmēja citu valstu prakse, pilngadības vecums,²⁶ akcelerācija jeb bērnu fiziskās attīstības paātrināšanās, pārliecība par jauniešu spēju pieņemt racionālus lēmumus, izglītības līmeņa celšanās.²⁷ Tādējādi var secināt, ka vēlēšanu vecumam zināmā mērā ir saistība ar pilngadības vecumu, taču šis kritērijs nav lietots apzināti, nosakot tomēr vecuma cenzu aktīvo vēlēšanu tiesību īstenošanai. Jāatzīst, ka vēlētajam būtu jābūt izpratnei par valsts

²² Ministru kabineta 2005. gada 27. decembra noteikumu Nr. 1037 “Noteikumi par cilvēka asiņu un asins komponentu savākšanas, testēšanas, apstrādes, uzglabāšanas un izplatīšanas kvalitātes un drošības standartiem, ieviešanas un izvešanas nosacījumiem, kā arī kompensāciju par izdevumiem zaudētā asins apjoma atjaunošanai” 4. pielikuma 1.1. apakšpunkts.

²³ Seksuālās un reproduktīvās veselības likuma 17. panta pirmā daļa.

²⁴ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. II nodaļa. Saeima. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2020, 158. lpp.

²⁵ Turpat, 160.–162. lpp.

²⁶ Latvijas Republikas Augstākās padomes 1992.gada 20.maija rīta sēdes stenogramma. Pieejams: https://www.saeima.lv/steno/AP_steno/1992/st_920520.htm

²⁷ Latvijas Republikas Augstākās padomes 1992.gada 29.septembra rīta sēdes stenogramma. Pieejams: https://www.saeima.lv/steno/AP_steno/1992/st_920929.htm

iekārtu un izvēle jāizdara, balstoties uz attiecīgām zināšanām, kuras tiek iegūtas vidējās izglītības posmā, proti, 18–19 gadu vecumā.

[6] Lai arī lielākoties ar izskatāmo jēdzienu izpratni problēmu nav, konstatējams, ka atsevišķos gadījumos tās tomēr pastāv, jo īpaši tiesību aktos, kur tiek izmantoti abi jēdzieni vai “nepilngadība”.

[6.1] Ieroču aprites likuma mērķis ir garantēt personu un sabiedrības drošību (2. pants), jo likumā regulējamie priekšmeti ir paaugstinātas bīstamības avoti. Līdz ar to likumā ir pamatoti noteikti dažāda vecuma ierobežojumi (piemēram, 14. panta trešā daļa, 71. panta sestā daļa). Vienlaikus 16–17 gadus vecām personām ir noteiktas tiesības individuālajās medībās izmantot medībām klasificētu ieroci, ja ir saņemta vecāku vai likumisko pārstāvju rakstveida piekrišana (14. panta otrā daļa). Taču ar pilngadības iestāšanos persona iegūst arī rīcībspēju un pārstāj būt vecāku aizgādībā (Civillikuma 177. pants). Tādējādi tiesiski ir neiespējami uz likuma pamata pārstāvēt pilngadīgu, bet 18 gadu vecumu nerasniegušu personu un sniegt piekrišanu tās rīcībai. Līdzīgi ir ar Darba likuma 53. panta otrajā daļā noteikto, ka personu, kura ir jaunāka par 18 gadiem, var nosūtīt komandējumā vai darba braucienā, ja viens no vecākiem (aizbildnis) devis rakstveida piekrišanu, kā arī Civillikuma 33. pantā – ar vecāku vai aizbildņu piekrišanu var doties laulībā persona, kas sasniegusi sešpadsmit gadu vecumu, ja laulība tiek noslēgta ar pilngadīgu personu (gadījumā, ja pilngadība ir iegūta iepriekš).

Tiesībsargs secina, ka likumdevējs nav ņēmis vērā retos, bet tomēr iespējamus gadījumus, kad persona kļūst rīcībspējīga pirms 18 gadu vecuma sasniegšanas, un noteicis vecuma ierobežojumu pilngadības kritērija vietā. Vienlaikus nav šķēršļu minētās nepilnības novērst tiesību tālākveidošanas ceļā.

[6.2] Bērnu tiesību aizsardzības likuma 48. pantā ir paredzēta bērna aizsardzība no smēķēšanas, alkoholisko un enerģijas dzērienu ietekmes. Panta pirmajā daļā noteikts, ka bērns nedrīkst smēķēt, lietot bezdūmu tabakas izstrādājumus, glabāt tabakas izstrādājumus, augu smēķēšanas produktus, elektroniskās smēķēšanas ierīces un to uzpildes tvertnes, kā arī glabāt un lietot alkoholiskos un enerģijas dzērienus. Panta trešajā daļā paredzēts, ka saskaņā ar Alkoholisko dzērienu aprites likumu, Enerģijas dzērienu aprites likumu un Tabakas izstrādājumu, augu smēķēšanas produktu, elektronisko smēķēšanas ierīču un to šķidrumu aprites likumu bērnam nedrīkst pārdot alkoholiskos un enerģijas dzērienus, tabakas izstrādājumus vai citus smēķēšanai paredzētus izstrādājumus vai ierīces, vai to uzpildes tvertnes. Savukārt atbilstoši ceturtajai daļai par bērna iesaistīšanu alkoholisko un enerģijas dzērienu vai bezdūmu tabakas izstrādājumu lietošanā, kā arī smēķēšanā vainīgās personas saucamas pie likumā noteiktās atbildības.

Atbildība par enerģijas dzērienu, alkoholisko dzērienu vai citu apreibinošu vielu lietošanu vai atrašanos alkoholisko dzērienu vai citu apreibinošu vielu ietekmē, kā arī par smēķēšanu vai bezdūmu tabakas izstrādājumu lietošanu noteikta Bērnu tiesību aizsardzības likuma 77. un 78. pantā, un tā iestājas par bērna izdarītu pārkāpumu. Šajā sakarā jāņem vērā 3. panta trešajā daļā noteiktais, ka administratīvo pārkāpumu tiesību un krimināltiesību jomā personai līdz 18 gadu vecumam piemēro visas attiecīgās tiesību

normas, kas piemērojamas nepilngadīgām personām. Tādējādi arī uz pilngadīgu administratīvā pārkāpuma izdarītāju, kas nav sasniedzis 18 gadu vecumu, ir jāattiecinā 77. un 78. pantā noteiktais, kas nozīmē, ka 18 gadu vecumu nesasnējušiem jauniešiem ir aizliegts lietot alkoholiskos dzērienus vai tabakas izstrādājumus un par pārkāpumu ir paredzēta administratīvā atbildība. Jāatzīst gan, ka administratīvo pārkāpumu apraksts kopsakarā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 48. pantu ir maldinošs un rada pamatu uzskatīt, ka pilngadīgas 18 gadu vecumu nesasnējušas personas pie atbildības nebūtu saucamas.

Vienlaikus Bērnu tiesību aizsardzības likuma 3. panta trešā daļa tās gramatiskās uzbūves dēļ nav piemērojama tādu nodarījumu kvalifikācijā, kur bērns ir persona, pret kuru nodarījums ir izdarīts, nevis izdarītājs. Tātad pilngadīgas personas, kuras nav sasniegušas 18 gadu vecumu, būtībā nav aizliegts iesaistīt smēķēšanā, enerģijas un alkoholisko dzērienu vai citu apreibinošu vielu lietošanā (79. pants). Vēl vairāk – Krimināllikuma 173. panta otrajā daļā ir paredzēta atbildība par nepilngadīgā apzinātu novešanu līdz dzēruma stāvoklim vai par nepilngadīgā iesaistīšanu nemedicīniskā ārstniecības vai citu līdzekļu lietošanā, kas nav narkotiskas vai psihotropas vielas, bet izraisa apreibumu, ja tā izdarīta, lietojot vardarbību vai draudus. Tātad 16 un 17 gadus veci pilngadīgi jaunieši nav iekļauti to personu lokā, kas no šāda nodarījuma var ciest. Citāds secinājums būtu pretrunā Eiropas Cilvēktiesību tiesas atziņai, ka no attiecīgās tiesību normas teksta un, ja nepieciešams, pēc iepazīšanās ar tiesu veikto šā teksta interpretāciju personai jāzina, par kādu darbību vai bezdarbību tai var iestāties kriminālatbildība un kāds sods var tikt piemērots par šādu darbību vai bezdarbību.²⁸ Krimināllikuma regulējums skaidri atsaucas uz cietušā nepilngadību, tātad vecuma cenza ielasīšana nav iespējama.

Savukārt Alkoholisko dzērienu aprites likums darbības ar alkoholiskajiem dzērieniem padara atkarīgas no personas vecuma. Tādējādi personām, kas jaunākas par 18 gadiem, aizliegts pārdot un piegādāt alkoholiskos dzērienus vai iesaistīt to apritē²⁹, neatkarīgi no tā, vai šī persona ir pilngadīga. Vienlaikus konstatējams, ka saskaņā ar 6.¹ panta piektās daļas 3. punktu un 10. panta pirmo daļu tīmekļvietnēs vai mobilajās lietotnēs, kur pārdod alkoholiskos dzērienus, un alkoholisko dzērienu reklāmās jānorāda informācija par aizliegumu pārdot, iegādāties un nodot alkoholiskos dzērienus nepilngadīgām personām. Arī Elektronisko plašsaziņas līdzekļu likuma 36. panta otrās daļas 1. punktā noteikumi par ar alkoholiskajiem dzērieniem saistīto audio un audiovizuālo komerciālo paziņojumu izvietošanu attiecināmi uz nepilngadīgajiem. Līdz ar to informācija, kas sniedzama patērētājiem, neatbilst likumā šobrīd noteiktajiem aizliegumiem un vispārējam mērķim, jo nepamatoti iekļauj patērētāju lokā pilngadīgus jauniešus, kas nav sasnieguši 18 gadu vecumu.

Līdzīgi arī Tabakas izstrādājumu, augu smēķēšanas produktu, elektronisko smēķēšanas ierīču un to šķidrumu aprites likumā aizliegums pārdot un iegādāties tabakas

²⁸ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2009. gada 25. jūnija sprieduma lietā "Liivik v. Estonia", pieteikums Nr. 12157/05, 93. punkts.

²⁹ Alkoholisko dzērienu aprites likuma 6. panta otrā daļa, 6.¹ panta septītā, astotā un vienpadsmitā daļa, 13. panta pirmā daļa, 14. panta sestā daļa.

izstrādājumus, augu smēķēšanas produktus, elektroniskās smēķēšanas ierīces un uzpildes tvertnes ir saistīts ar personas vecumu – 18 gadiem. Identiska pieeja, ierobežojot darbības ar enerģijas dzērieniem, pamatojoties uz personas vecumu, noteikta arī Enerģijas dzērienu aprites likumā,³⁰ kurā pretēji Alkoholisko dzērienu aprites likumam reklāmas ierobežojumi un tajā ietveramā informācija ir saskaņota ar pārējiem likuma pantiem.³¹

Jāsecina, ka atbilstoši šobrīd spēkā esošajam normatīvajam regulējumam par tabakas izstrādājumu, enerģijas un alkoholisko dzērienu lietošanu personas, kuras nav sasniegušas 18 gadu vecumu, neatkarīgi no pilngadības iestāšanās ir saucamas pie administratīvās atbildības, taču par nodarījumiem pret šiem jauniešiem vai nu vispār nav paredzēta atbildība, vai arī tā netiek piemērota kā par izdarītu pastiprinošos apstākļos (skat. turpmākos atzinuma punktus).

[6.3] Bērns ir īpaši aizsargājams no narkotisko, psihotropo, toksisko un citu apreibinošu vielu lietošanas (Bērnu tiesību aizsardzības likuma 49. pants). Par apreibinošu vielu lietošanu bērnam ir paredzēta administratīvā atbildība (Bērnu tiesību aizsardzības likuma 77. panta otrā daļa), un arī šajā gadījumā ir jāņem vērā Bērnu tiesību aizsardzības likuma 3. panta trešajā daļā noteiktais, proti, pilngadīgs jaunietis, kas nav sasniegjis 18 gadu vecumu, ir saucams pie atbildības pēc šīs normas.

Par narkotisko, psihotropo, toksisko vai citu apreibinošu vielu nodošanu bērna rīcībā vai tādu apstākļu radīšanu, ka šīs vielas kļuvušas bērnam brīvi pieejamas, par bērna pamudināšanu lietot narkotiskās, psihotropās, toksiskās vai citas apreibinošas vielas, bērna iesaistīšanu šādu vielu lietošanā vai izplatīšanā vainīgās personas saucamas pie kriminālatbildības atbilstoši Krimināllikuma 251. panta otrajai daļai (“Pamudināšana lietot narkotiskās, psihotropās un jaunas psihoaktīvās vielas”), 252. panta trešajai daļai (“Narkotisko, psihotropo un jaunu psihoaktīvo vielu ievadīšana pret personas gribu”), 253.¹ panta trešajai daļai (“Narkotisko un psihotropo vielu neatļauta izgatavošana, iegādāšanās, glabāšana, pārvadāšana un pārsūtīšana realizācijas nolūkā un neatļauta realizēšana”).

Arī šajā gadījumā 16 un 17 gadus veci pilngadīgi jaunieši nav to cietušu starpā, pret kuriem vērstais noziedzīgais nodarījums tiks uzskatīts par izdarītu pastiprinošos apstākļos.

[6.4] Bērnu tiesību aizsardzības likuma 50. panta astotā daļa paredz, ka saskaņā ar Azartspēļu un izložu likumu bērnam nedrīkst būt pieejamas spēļu zāles un bērns nedrīkst piedalīties azartspēlēs.

Azartspēļu un izložu likuma 41. panta pirmās daļas 6. punkts nosaka, ka azartspēļu organizētājam ir aizliegts organizēt azartspēles, ja azartspēlēs piedalās personas, kuras nav sasniegušas 18 gadu vecumu. Atbilstoši 89. panta astotajai daļai par nepilngadīgas personas ielaišanu azartspēļu organizēšanas vietā vai pieļaušanu, ka tā piedalās azartspēļu organizētāja piedāvātajās azartspēlēs, juridiskajai personai ir paredzēta administratīvā atbildība. Normu formulējums šajā likumā norāda uz to, ka jēdzieni “18 gadu vecumu sasniegjis” un “pilngadīgs” ir lietoti kā savstarpēji aizstājamo. Piemēram, kazino

³⁰ Enerģijas dzērienu aprites likuma 3. panta pirmā, trešā, piektā daļa, 5. pants.

³¹ Enerģijas dzērienu aprites likuma 4. panta trešā, ceturtā daļa.

apmeklētāju, interaktīvo azartspēļu un interaktīvo izložu spēlētāju reģistrācijas mērķis cita starpā ir nepieļaut nepilngadīgu personu apmeklējumus un dalību.³² Vienlaikus likuma 37. panta pirmās daļas 3. punktā noteikts azartspēļu organizētāja pienākums azartspēļu organizēšanas vietā (kazino, spēļu zālē vai bingo zālē) nodrošināt 18 gadu vecumu nesasniegušas personas neiekļūšanu šajās telpās, bet atbilstoši 53. panta otrās daļas 4. punktam un 80. panta otrās daļas 5. punktam interneta mājaslapā, kuru organizētājs izmanto interaktīvo azartspēļu un interaktīvās izlozes organizēšanai un likmju pieņemšanai, norāda aizliegumu piedalīties spēlē un izlozē personām, kuras nav sasniegušas 18 gadu vecumu. Tādējādi nav saprotams, vai pilngadīga, bet 18 gadu vecumu nesasniegusi persona ir tiesīga piedalīties azartspēlēs – regulējums šajā ziņā ir pretrunīgs.

[6.5] Atbilstoši Bērnu tiesību aizsardzības likuma 50. panta ceturtajai un piektajai daļai bērnam aizliegts atrasties vietās, kur izgatavo vai demonstrē erotiska un pornogrāfiska rakstura materiālu vai sagatavo vai demonstrē pornogrāfisku priekšnesumu un ir aizliegta bērna iesaistīšana pornogrāfiska rakstura materiāla izgatavošanā vai izplatīšanā, kā arī pornogrāfiska priekšnesuma sagatavošanā vai demonstrēšanā.

Pornogrāfijas ierobežošanas likumā ir noteikti vairāki ierobežojumi saistībā ar bērnu – ir aizliegta bērnu pornogrāfija, aizliegts pornogrāfiskā priekšnesumā un pornogrāfiska rakstura materiāla apritē iesaistīt bērnu³³, bērnam ir aizliegta ieeja vietās, kur notiek pornogrāfiska rakstura materiāla tirdzniecība, demonstrēšana³⁴. Likumā nav skaidrota jēdziena “bērns” definīcija šā likuma izpratnē, līdz ar to varētu pieļaut, ka noteiktie aizliegumi attiecas uz nepilngadīgu personu. Tomēr jāņem vērā, ka likums ticis precizēts, lai izpildītu Eiropas Parlamenta un Padomes 2011. gada 13. decembra direktīvā 2011/93/ES par seksuālas vardarbības pret bērniem, bērnu seksuālas izmantošanas un bērnu pornogrāfijas apkarošanu (turpmāk – direktīva 2011/93/ES) noteiktās prasības, un atbilstoši tās 2. panta “a” punktam “bērns” ir persona, kas ir jaunāka par 18 gadiem.³⁵ Ņemot vērā nacionālā līmeņa normatīvā regulējuma atšķirības šī jēdziena izpratnē, jāsecina, ka atbildība par bērnu pornogrāfijas aprites aizlieguma pārkāpšanu³⁶ var netikt piemērota, ja iesaistītais ir pilngadīga persona, kas nav sasniegusi 18 gadu vecumu, piemēram, par iekļūšanu vietā, kur demonstrē pornogrāfiska rakstura materiālu.

Par to, ka par pilngadīgām izsludinātās personas bauda mazāku tiesisko aizsardzību, liecina arī Krimināllikuma 166. pants, kura trešajā daļā noteiktā atbildība par nepilngadīgā pamudināšanu, iesaistīšanu, piespiešanu piedalīties vai izmantošanu pornogrāfiskā priekšnesumā vai pornogrāfiska rakstura materiāla izgatavošanā. Šī iemesla dēļ norma turklāt neatbilst direktīvas 2011/93/ES 4. panta 3. punktam, 5. pantam, kur līdzīgi nodarījums ir attiecināts uz 18 gadu vecumu nesasniegušas personas iesaistīšanu pornogrāfiskā priekšnesumā.

³² Azartspēļu un izložu likuma 39. panta pirmā daļa, 54.¹ panta pirmā daļa, 79.¹ panta pirmā daļa.

³³ Pornogrāfijas ierobežošanas likuma 4. panta pirmā un otrā daļa.

³⁴ Pornogrāfijas ierobežošanas likuma 6. panta pirmā daļa

³⁵ Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2011/93/oj/?locale=LV>

³⁶ Pornogrāfijas ierobežošanas likuma 12. pants.

Jāpiebilst, ka atbilstoši Ministru kabineta 2008. gada 2. septembra noteikumu Nr.704 “Intīma rakstura izklaides ierobežošanas noteikumi” 4. punktam intīma rakstura izklaides vietā rīkotājam ir jāizvieto informācija par apmeklētāju vecuma ierobežojumiem un jānodrošina ienākošo apmeklētāju kontrole, lai nepieļautu tādu personu atrašanos izklaides vietā, kuras nav sasniegušas 18 gadu vecumu, taču likumā, uz kura pamata noteikumi izdoti, tiešu norāžu par vecuma ierobežojumiem nav.

[6.6] Krimināllikuma sevišķās daļas regulējums attiecībā uz atzinumā vērtējamo jēdzienu lietojumu ir konsekvents – 18 gadu vecuma sliekšnis tajā nav noteikts, bet lietots pilngadības kritērijs. Tiesībsargs secina, ka cietušā raksturojumā tas nereti neatbilst starptautiskām saistībām.

[6.6.1] Kā minēts iepriekš, direktīvas 2011/93/ES izpratnē par bērnu tiek uzskatīta persona, kas jaunāka par 18 gadiem. Vecuma cenza lietojums šajā gadījumā ir nepārprotams, un tā aizstāšana ar pilngadības kritēriju nav atbilstoša.

Direktīvas 2011/93/ES 3. pantā (“Nodarījumi saistībā ar seksuālu vardarbību”) un 4. pantā (“Nodarījumi saistībā ar seksuālu izmantošanu”) nodarījumus nodala pēc tā, vai cietušais bērns ir sasniedzis dzimumpilngadības vecumu (Latvijā 16 gadi), kas nozīmē, ka dzimumpilngadību sasniegušo bērnu lokā ir jāieskaita 16 un 17 gadus veci jaunieši, neatkarīgi no tā, vai viņi ir pilngadīgi.

Savukārt Krimināllikuma 159. panta otrajā daļā (“Izvarošana”), 160. panta trešajā un piektajā daļā (“Seksuāla vardarbība”), 164. panta trešajā un 3.¹ daļā (“Personas iesaistīšana prostitūcijā un prostitūcijas izmantošana”), 165. panta otrajā daļā (“Sutenerisms”) ietvertā norāde uz nepilngadīgu cietušo izslēdz iespēju saukt personu pie kriminālatbildības par nodarījumu, kas vērsts pret 18 gadu vecumu nerasniegušu pilngadīgu jauniešu, – šāds nodarījums jākvalificē kā izdarīts bez pastiprinošiem apstākļiem, tātad arī soda mērs ir mazāks.

[6.6.2] Arī Eiropas Parlamenta un Padomes 2011. gada 5. aprīļa direktīvas 2011/36/ES par cilvēku tirdzniecības novēršanu un apkarošanu un cietušo aizsardzību³⁷ (turpmāk – direktīva 2011/36/ES) 2. panta 6. punkts paredz, ka šajā direktīvā “bērns” ir ikviena persona, kas jaunāka par 18 gadiem.

Savukārt Krimināllikumā tāpat, kā iepriekšējā gadījumā, vecuma cenzas atbilstoši direktīvai netiek noteikts, to aizstājot ar pilngadības kritēriju – tāds ir noteikts 154.¹ panta otrajā daļā (“Cilvēku tirdzniecība”) un 154.² panta otrajā daļā (“Cilvēku tirdzniecības jēdziens”), kā arī 153. panta otrajā daļā (“Personas nolaušana”) un 154. panta otrajā daļā (“Ķīlnieku sagrābšana”), kuri gan nav tieši saistīti ar direktīvā noteikto, tomēr regulē līdzīgus nodarījumus pret personas brīvību.

[6.6.3] Tiesībsargs secina, ka abas direktīvas paredz minimālos standartus uzskaitīto noziegumu novēršanai un cietušo aizsardzībai (1. panti), taču Krimināllikumā noteiktā kvalificējošā pazīme – cietušais ir nepilngadīgs – šo standartu pat nesasniedz.

Jāpiebilst, ka arī Bērnu tiesību komiteja ir norādījusi Latvijai uz nepieciešamību nodrošināt, ka esošie tiesību akti, jo sevišķi Krimināllikums, pilnībā aizsargā visus bērnus

³⁷ Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2011/36/oj/?locale=LV>

vecumā līdz 18 gadiem tirdzniecības ar bērniem, bērna prostitūcijas un bērna pornogrāfijas novēršanas jomā.³⁸ Jāsecina, ka šī rekomendācija nav tikusi pilnībā izpildīta.

[6.7] Visbeidzot jāvērs uzmanība, ka atbilstoši Ārstniecības likuma 56.¹ panta otrajai daļai, ja ārstniecības iestāde sniedz palīdzību nepilngadīgam pacientam un ir pamats uzskatīt, ka pacients cietis no bērnu tiesību pārkāpuma, ārstniecības iestāde nekavējoties, bet ne vēlāk kā 12 stundu laikā paziņo par to Valsts policijai. Kā konstatēts iepriekš, bērnu tiesību pārkāpumi var skart ne vien nepilngadīgos, bet arī personas līdz 18 gadu vecuma sasniegšanai, kas ir plašāks loks. Piemēram, pilngadīgs 18 gadu vecumu nerasniedzis jauniešs var nokļūt ārstniecības iestādē kā Krimināllikuma 173. panta otrajā daļā paredzētā noziedzīgā nodarījumā cietušais – nepilngadīgā apzināta novešana līdz dzēruma stāvoklim –, kas prasa medicīnas un tiesībsargājošo iestāžu iesaisti likumpārkāpuma novēršanā. Līdz ar to arī šajā gadījumā jēdziens “nepilngadīgais” būtu aizstājams ar “18 gadu vecumu nerasniegušais”.

[7] Visu rezumējot, tiesībsargs atzīst, ka Bērnu tiesību aizsardzības likuma 3. panta pirmajā daļā noteiktā jēdziena “bērns” izpratne un piemērošana tabakas izstrādājumu, enerģijas un alkoholisko dzērienu aprites un azartspēļu jomā neatbilst šī atzinuma 5. punktā norādītajiem apsvērumiem par nepieciešamību noteikt vecuma cenzu, ja regulējamais gadījums skar jauniešu veselību un labklājību. Tāpat noteikumi par pornogrāfiska rakstura materiālu nepieejamību bērniem ir maldinoši, jo ļauj neattiecināt tos uz pilngadīgām 18 gadu vecumu nerasniegušām personām. Savukārt Krimināllikuma sevišķās daļas regulējums liedz 18 gadu vecumu nerasniegušiem pilngadīgiem jauniešiem pienācīgu interešu aizsardzību.

Vecuma sliekšnis – 18 gadi – iepretim pilngadības kritērijam paredz augstāku aizsardzības standartu, jo persona, kuras nobriešana vēl turpinās, ilgāku laiku tiek pasargāta no ārējo apstākļu negatīvās ietekmes. Ievērojot nepieciešamību ar sevišķu rūpību nodrošināt jauniešu kā vairāk “ievainojamas” grupas intereses, ir nepieciešams precizēt Bērnu tiesību aizsardzības likumu, Alkoholisko dzērienu aprites likumu, Azartspēļu un izložu likumu un Pornogrāfijas ierobežošanas likumu, ierobežojumus un atbildību saistot ar personas vecumu, nevis pilngadību, kā arī Krimināllikumu, nosakot kvalificējošu pazīmi atbilstoši direktīvā 2011/93/ES un direktīvā 2011/36/ES noteiktajam (cietušais ir persona, kas nav sasniegusi 18 gadu vecumu) un bērnu tiesību aizsardzības apsvērumiem.

[8] Saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 65.² panta 3. punktā noteikto, ka tiesībsargs iesniedz priekšlikumus, kas veicina bērna tiesību ievērošanu, aicinu Tieslietu ministriju **līdz 2022. gada 22. decembrim** izvērtēt nepieciešamību novērst šī atzinuma 6.2.–6.7. punktā konstatētās nepilnības un veikt grozījumus attiecīgajos tiesību aktos.

³⁸ Bērnu tiesību komitejas 2016. gada 29. janvāra Noslēguma apsvērumi par Latvijas ziņojumu, kas iesniegts atbilstoši Konvencijas par bērnu tiesībām papildu protokola par tirdzniecību ar bērniem, bērna prostitūciju un bērna pornogrāfiju 12. panta 1. paragrāfam, 21.–22. punkts Pieejams: <https://www.lm.gov.lv/lv/media/1579/download>

Šis dokuments ir parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu